

УДК 94:277.4(477)«1950/1989»

DOI 10.5281/zenodo.1284077

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0061-2301>

Оксана Висовень
(Переяслав-Хмельницький)

**ПОКАЗОВІ СУДОВІ ПРОЦЕСИ НАД ВІРНИМИ ГРОМАДИ
ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТИЯН-БАПТИСТІВ
ЯК КАРАЛЬНО-ВИХОВНІ ЗАХОДИ КОМУНІСТИЧНОГО РЕЖИМУ УРСР
(друга половина ХХ ст.)**

Метою дослідження є аналіз і оприлюднення документальних матеріалів, присвячених розгляду і вирішення у судових засіданнях політично та ідеологічно вмотивованих справ щодо активних членів громади Євангельських християн-баптистів України другої половини ХХ ст. У статті послуговувалися проблемно-хронологічним та історичним методами, котрі дали змогу проаналізувати показові судові процеси над вірними громади ЄХБ. Показано, що кримінальні показові судові процеси та товариські суди, розглядалися спецслужбами як ефективне поєднання профілактичних методів із карально-репресивними, і були дієвими у перевихованні як віруючих, так і створення атмосфери недовіри в суспільстві до Церкви та її морально-етичних засад; встановлено, що лідерам і активним учасникам внутрішньо церковного руху ЄХБ вдалося використати показові судові процеси як дієвий майданчик для оприлюднення складної ситуації зі свободою сумління в СРСР.

Ключові слова: Євангельські християн-баптисти, показові судові процеси, атеїстичні кампанії, комуністичний режим, карально-репресивні заходи.

У період панування комуністичного режиму в Україні судова система не була самостійною галуззю державної діяльності. Суди та вся судова система підпорядковувалася керівним органам тоталітарної влади та її спецслужбам, і використовувалися для розгляду і вирішення у судових засіданнях політично та ідеологічно вмотивованих справ. Аналіз причин, масштабів і наслідків цього негативного явища у судовій практиці та висвітлення резонансних судових процесів над вірними громади ЄХБ, які проводилися в рамках атеїстичних кампаній комуністичним режимом у другій половині ХХ ст. є актуальною проблемою історичної науки початку ХХІ ст. Адже і нині в Україні судова система не є самостійною і досить часто виносить судові рішення в угоду політичній владі та окремим особам. Щоби запобігти цій ганебній практиці, потрібно оприлюднювати подібні факти, встановлювати їх тенденційний характер, і боротися за справедливий суд, який забезпечить ефективне поновлення в правах, і врешті стане запорукою дотримання правосуддя і становлення незалежної України як правової держави.

Дослідження цієї важливої проблеми лише розпочалося. Перші праці, у яких почали оприлюднюватися протоколи резонансних судових процесів над вірними ЄХБ – самвидавні бюлетені були періодичними і виходили у 60–80-х рр. ХХ ст. [2; 9; 12]. Значна кількість матеріалу про репресованих тоталітарною судовою системою осіб містяться в автобіографічних повістях і мемуарах, працях вірних ЄХБ [4; 11; 13].

Згадувалися резонансні суди над віруючими і радянськими дослідниками, котрі вважали їх важливими у атеїстичних кампаніях, і писали про їхню виключну роль у вихованні пролетаріату та підростаючого покоління. Звісно, що вони схвально відносилися до різноманітних форм і методів роботи радянських спецслужб і судової системи, що спрямовувалися проти «церковників і сектантів», яких дослідники радянської доби вважали «ворожим елементом», «паразитами суспільства», «темними людьми» [10; 14].

Сучасні дослідники переосмислили і по-новому показали роль резонансних судових процесів, товариських судів у суспільно-політичному житті УРСР, і виявили, що в часи тоталітаризму кримінальні показові судові процеси та товариські суди були політично й ідеологічно вмотивовані та носили замовний, агресивний характер. Головна мета показових судів над віруючими полягала не лише в перевихованні підсудних, а насамперед у дискредитації Протестантської церкви, її цінностей і морально-етичних засад [1; 15; 16]. Проте, комплексного наукового дослідження про розгляд і значення показових судових процесів у другій половині ХХ ст. немає, тому ми хоч частково намагатимемося заповнити цю прогалину.

Основною метою дослідження є аналіз і оприлюднення документальних матеріалів, присвячених розгляду і вирішення у судових засіданнях політично та ідеологічно вмотивованих справ щодо активних членів громади ЄХБ України у другій половині ХХ ст.

Відповідно до мети визначено такі завдання: охарактеризувати залучені джерела; аналіз документів, у яких оприлюднювалися причини і мета замовного правосуддя в УРСР; висвітлити резонансні судові справи щодо активних членів громади ЄХБ, які опубліковувалися в радянський час; показати сучасний погляд на судові процеси над вірними ЄХБ наприкінці 40–80-х рр. ХХ ст.; сформулювати окремі пропозиції щодо подальшої розробки теми.

Після сталінських показових процесів і розстрілів «ворогів народу» до яких відносилися і «сектанти», у другій половині 40-х рр. ХХ ст. спецслужби змінили тактику щодо них. У 1946 р. в системі новоутворених МДБ СРСР і його республіканських

відділах були створені 5-ті (оперативні) управління, у складі функціональних підрозділів сформовано і відділ «О» МДБ УРСР, який займався наглядом за релігійними організаціями, сектами, групами тощо [5, арк. 25–27]. Аналіз звітів і протоколів нарад спецвідділу «О» свідчить, що головне завдання, котре виконували його штатні працівники полягало не лише в нагляді за діяльністю релігійних організацій та їхній облік, а насамперед у плануванні та здійсненні агентурно-оперативних, репресивно-каральних і підривної заходів щодо їхніх керівників і активних членів [6, арк. 194].

Наступник Сталіна, його колишній підлеглий М. Хрущов у рішеннях XXI з'їзду КПРС, який проходив у Москві з 27 січня по 5 лютого 1959 р., зафіксував, що органи КДБ мають посилити профілактичні заходи щодо громадян, які стали на шлях несумісний із комуністичним світоглядом. Усі профілактичні заходи щодо віруючих органи держбезпеки схематично поділяли на такі типи: а) таємне відстеження об'єкта профілактики, з наступною бесідою з ним у відділі КДБ; б) виклик в органи КДБ через офіційні канали; в) профілактика об'єктів при участі громадськості, а саме керівництва партійних, комсомольських і профспілкових органів по місцю роботи чи навчання; г) профілактика зі взяттям на поруки громадськістю; д) профілактика за допомогою товариських судів; е) профілактика через пресу; є) робота з об'єктом профілактики через виступ у пресі з його каяттям [6, арк. 198]. Особливе значення в атеїстичних кампаніях працівники спецслужб надавали товариським судам, вони вважалися тим ланцюжком, який давав змогу показати «темним масам» справжнє обличчя «сектантів» із одного боку, а з іншого – вплинути на «сектантів» із профілактичною метою. Якщо «сектант» піддавався «обробці», то резонанс від цієї справи був досить вагомим. Оскільки каяття об'єкта було публічним, супроводжувалося виступами партійних активістів, які діяли згідно інструкцій КДБ. Окрім того, до цього процесу залучалася преса, котра публікувала розгорнуті статті, що широко тиражувалися серед населення.

Водночас, аналітики спецслужб, вбачали, що цей перелік заходів щодо об'єктів профілактики є недостатнім, тому найбільш дієвими методами спецслужби вважали поєднання профілактики з репресіями. У звіті замісника голови комітету держбезпеки при Раді Міністрів УРСР Тихонова від 1959 р. вказано, що репресії щодо віруючих виправдані, оскільки вони не визнають радянських законів, відмовляються від захисту Батьківщини, від роботи в колгоспах і оборонній промисловості та відривають молодь від громадського впливу з метою виховання з них релігійних фанатиків [8, арк. 27–28]. Отже, закриті донедавна документи за грифом «цілком таємно» підтверджують, що поєднання профілактичних методів із карально-репресивними були досить дієвими у перевихованні як віруючих, так і створення атмосфери недовіри та зневаги в суспільстві до Церкви, особливо вони були націлені на молодь і тих громадян, які симпатизували або співчутливо ставилися до віруючих-протестантів.

Особливо активні дії спецслужб щодо громади ЄХБ розпочалися наприкінці 50-х – на початку 60-х рр. XX ст., після утворення Ініціативної групи, котра складалася із членів помісних церков. У 1960–1961 рр. вони від'єдналися від контролюваного органами влади ВРСХБ. Члени Ініціативної групи не мали реєстрації, і тому їхнє існування і богослужіння були незаконними, що призводило до розгону богослужінь, закриття або руйнування молитовних будинків, арешту керівників і активних членів. Ядро цієї групи було обране на членському зібранні незареєстрованої громади м. Узловая (Тульської обл.), де пресвітерське богослужіння проводив Геннадій Костянтинівич Крючков, який очолив Ініціативну групу. У її склад ввійшли і брати з України: спочатку брат О.Ф. Прокоф'єв, пізніше – брати І.Я. Антонов (Кіровоград), М.Т. Шаптала (Ханженково Сталінської (Донецької області), Г.П. Вінс (Київ) та ін. [16, с. 146]. Зокрема, О. Прокоф'єв допоміг Ініціативній групі налагодити зв'язки з українськими віруючими [15, с. 100].

Уже на перше півріччя 1962 р. у секретному плані роботи 5 відділу 2 Управління КДБ УРСР чітко зазначалося: проаналізувати дані отримані КДБ щодо місіонерської

діяльності окремих авторитетів, опозиційно налаштованих євангельських християн-баптистів, підготувати і провести з оперативниками УКДБ Харківської, Донецької, Сумської, Кримської, Запорізької, Одеської, Черкаської і Кіровоградської областей, за участю яких розробити конкретні заходи щодо запобігання ворожій діяльності нелегальних молодіжних груп ЄХБ. Виконання покладалося т.т. Степаненко, Анненко в терміни січень–лютий 1962 рр. [7, арк. 3]. А в лютому–березні 1962 р. планувалося прийняти заходи щодо розшуку очільника ініціативної групи «молодих баптистів» О. Прокоф'єва. З цією метою передбачалося направити в УКДБ Донецької, Харківської, Сумської, Одеської, Кіровоградської і Запорізької і областей оперативних працівників 5 відділу для організації і розробки виявлення родинних і організаційних зв'язків, а також для набору нової агентури із осіб учасників нелегальних груп так званих «молодих баптистів» і організації заходів розкольників і профілактичного характеру, компрометації керівників нелегальних груп перед рядовими учасниками. Також передбачалося, вивчити можливість використання в цьому напрямку результати слідства і суду щодо справи арештованих УКДБ Харківської області Лозового, Здоровця і інших баптистів ... Виконання покладалося на оперуповноваженого майора КДБ М. Анненка, котрий прозвітував, що в заявлені терміни вклався, О. Прокоф'єв у квітні 1962 р. був арештований [7, арк. 3–4].

Саме активні члени опозиційної до влади громади ЄХБ і стали об'єктом профілактичних заходів і учасниками резонансних судових процесів, які публічно проводилися в 60–70-х рр. ХХ ст. Працівники КДБ проводили не лише арешти, але розробляли низку заходів, які компрометували віруючих, оприлюднюючи їхню біографію в засобах масової інформації, при цьому акцентувалася увага не лише на релігійній діяльності, а на особливостях їхнього особистого життя. Широкий резонанс як серед віруючих громади ЄХБ УРСР, так і громадськості Донбасу набув судовий процес над лідером ініціативної групи УРСР О.Ф. Прокоф'євим. Оскільки перед судом у провідних газетах «Прапор комунізму», «Ленинское знамя» та інших було надруковано низку «викривальних» статей про нього, зокрема, у них вказувалося, що він втягує молодь до нелегальної секти баптистів, налаштовував її проти радянської влади і її законів, закликав не брати участь у громадському житті та інші подробиці його «аморальної поведінки» такі як: дармоїдство, бродяжництво, авантюризм і т. д. [9, с. 1].

Суд розпочався 25 серпня 1962 р., в м. Жданові (зараз Маріуполь) Донецької області, де був затриманий О.Ф. Прокоф'єв. Влада до останнього приховувала час і місце суду над ним, оскільки боялася великої кількості віруючих і актів непокори. Тому суд над О.Ф. Прокоф'євим відбувся не в залі міського суду, а в клубі колгоспу імені Кірова. Віруючих до клубу не допустили, оскільки він уже був заповнений партійно-комсомольським активом і співробітниками спецслужб. Двір був оточений міліцією і дружинниками. Міліція затримувала тих віруючих, які хотіли потрапити до зали клубу. І лише під час перерви окремих віруючих таки допустили до приміщення клубу. У справі О.Ф. Прокоф'єва було допитано 16 свідків. Його звинувачували у закликах молоді до неучасті в суспільному житті, вчиненні хрещень у жовтні при температурі води 14°C, втягуванні до громади неповнолітніх, проведення нелегальних зборів [9, с. 1]. Хоча він був затриманий після того, як його прибічники зробили спробу передати американцям під час виставки «Транспорт США» в Москві листа для подальшого переправлення до Всесвітнього баптистського альянсу про порушення прав віруючих у СРСР. Під час суду О.Ф. Прокоф'єв навіть був допитаний щодо його участі у цих подіях, але у вироку суду про цей нічого не було сказано. На нашу думку, це зроблено було цілеспрямовано, щоби не привертати увагу до процесу міжнародну баптистську спільноту, а обмежитися розголосом серед радянських громадян. Головне послання цього процесу було таке: показати простим людям аморальне обличчя баптизму на прикладі життя О.Ф. Прокоф'єва. Тому під час його допиту суддя велику увагу надавав питанням

не по суті звинувачення, а запитував про особливості його особистого життя. Саме ці запитання судді викликали найбільший резонанс і негативні репліки з боку партійно-комсомольського активу, який сидів у залі. Суддя навіть зачитав уривок із листа першої дружини до підсудного, де вона пише про своє здивування його релігійністю, і просить викинути цей «дурман із голови» [9, с. 14].

Прокурор у своєму виступі пішов ще далі, назвавши підсудного типовим дармоїдом, який покинув свою дружину і доньку. І попросив суд дати йому максимальний термін за ст. 209, ч. 1., 5 років тюремного ув'язнення, 5 років заслання. У залі після цього почали кричати: «Мало. Розстріляти. Треба змінити статтю!» [9, с. 15]. Такі засоби тоталітарного правосуддя цілком виправдовували мету показового суду: створити аморальний образ «сектантів» і показати їх антирадянський спосіб життя, оскільки він не вписувався в офіційні рамки заявленої свободи сумління і віросповідання комуністичного режиму.

Найбільший резонанс як в СРСР, так і за кордоном набула інформація про релігійні утиски з боку комуністичного режиму і показові судові процеси над Г.П. Вінсом, сином розстріляного під час сталінських чисток у 1939 р. за релігійні переконання баптиста Петра Вінса, та головою Ради церков Г.К. Крючковим, батько, якого також був репресований. За активну діяльність в Раді церков і участь у демонстрації в знак протесту проти репресій баптистів біля приміщення ЦК КПРС у Москві 19 травня 1966 р. Г.П. Вінс був арештований. 21–30 листопада того ж року разом із Г.К. Крючковим їх судили.

Суд було оголошено публічним і показовим. Але ще до початку засідання суду залу було заповнено спеціально запрошеними особами: співробітниками Ради у справах релігійних культур, журналу «Наука і релігія», пропагандистами атеїзму із громади з розповсюдження знань, представниками преси тощо [12, с. 1]. Віруючих до зали суду не пустили, мотивуючи тим, що вільних місць немає. Усі вільні місця перед засідання зайняли співробітники КДБ і міліції. Лише окремим друзям підсудних вдалося втиснутися до зали суду. Підсудним було висунуто обвинувачення за трьома пунктами: видання літератури; створення дитячих і недільних шкіл; організація делегації 16–17 травня 1966 р. [12, с. 5].

Судове засідання розпочалося із виступу Г.П. Вінса, який попросив суддю допустити до залу родичів і близьких друзів, а також відмовився від державного адвоката, і наголосив на відводі експертів, вказавши на те, що їхні висновки некомпетентні, оскільки вони не мають богословської освіти, тому не можуть вірно оцінити його поведінку і висловлювання. Також Г.П. Вінс просив суд запросити в якості свідків близьких соратників по Раді церков ЄХБ, які б змогли надати суду правдиві свідчення про суті обвинувачення, а не спиратися на свідчення третіх осіб. Схожі клопотання були висловлені і Г.К. Крючковим [12, с. 2].

Суд відхилив усі клопотання підсудних, лише дозволив рідним зайти до зали. Суд тривав два дні, зазвичай їх піднімали о 5 годині ранку, і привозили на лаву підсудних о 10 годині, а відвозили майже опівночі. Звичайно, це було дуже виснажливо, про що неодноразово вказували у своїх виступах як Г.П. Вінс, так і Г.К. Крючков, оскільки за відсутності адвоката це не давало їм можливості добре підготуватися до наступного засідання.

На суді як Г.П. Вінс, так і Г.К. Крючков сміливо оприлюднювали факти репресій щодо членів незареєстрованих громад ЄХБ, називали прізвища заарештованих за надуманими звинуваченнями братів по Вірі тощо. Так, Г.К. Крючков навів переконливі докази того, що віруючих арештовували за віру в Бога, а не за порушення закону. Він звернув увагу суду на те, що арештовані брати Руманчик П.А., Рижук В.Ф., Смірнов В.Я., Козаков А., Александров П.В. були звинувачені в дармоїдстві, хоча всі вони працювали. Зокрема, Смірнова В.Я. арештували на робочому місці [9, с. 6]. Проте,

суддя діяв за задалегідь розробленою органами КДБ схемою, і враховував лише ті факти, що були вигідні тоталітарному правосуддю.

Промови державних експертів були спрямовані не на встановлення істини, а на осудження вчинків підсудних. Вони виступали дуже агресивно, і це нагадували швидше суд інквізиторів над еретиками, ніж цивілізоване правосуддя. Основна увага у виступах акцентувалася на порушеннях Г.П. Вінсом і Г.К. Крючковим законодавства про культури і радянських законів про свободу сумління і віросповідання. Обое експертів заперечували факти, котрі наводилися в самвидавних документах про гоніння і репресії віруючих у СРСР. «Всі наведені докази націлені на те, щоби віруючі не довіряли владі і виходили за рамки радянського законодавства. У нашій країні немає переслідування за віру, як це намагається довести Рада Церков в своїх листах, заявах і посланнях» – підсумував свій виступ перший експерт [12, с. 23]. Промова другого експерта була ще більш обвинувальна, зокрема, він заявив, що вони пишуть у своїх виступах про «жахіття 30-х рр.» Про які це «жахи»? 30-ті роки були роками соціалістичного будівництва. Вони називають це жахами 30-х років. Однієї цієї заяви достатньо, щоби осудити їх» [12, с. 24].

За два дні Г.П. Вінс і Г.К. Крючков були засуджені Московським міським судом за ст. 142, ч. 2 КК РСФСР (порушення законів про відокремлення Церкви від держави) на 3 роки таборів загального режиму. Їм інкримінували організацію демонстрації 16–17 травня і поширення релігійної літератури, спонукання батьків-баптистів прилучати дітей до релігії. Винними себе не визнали [11, с. 288–289].

Отже, тоталітарне правосуддя розроблене за чітким сценарієм спецслужб КДБ у рамках антирелігійних кампаній мало замовний характер, і насамперед спрямовувалося на широкі «темні маси». Але чітко сплановані і задіяні в комплексі езуїтські механізми, що проводилися перед процесом, під час нього і після оприлюднення вироку, так і не давали 100% результату на який розраховували аналітики спецслужб. Адже широке засудження підсудного в засобах масової інформації пропагандистами атеїзму перед процесом, зайняті місця в залі під час суду спеціально підготовленим комсомольсько-партійним активом, працівниками міліції і спецслужб повною мірою не забезпечували витік інформації, тому такі суди мали і зворотній ефект на який не очікував режим. Зокрема, чим резонанснішим був суд і особа, котру судили, тим більше він привертав увагу з боку віруючих, сприяв їх консолідації й опору тоталітарним методам правосуддя. Кількість людей, які співчували віруючим тільки збільшувалася, тому швидко поширювалася інформація, що почала виходила далеко за межі СРСР.

Прикладом так званого ефекту «бумерангу», який боляче вдарив по засадничим принципам тоталітарного правосуддя став черговий процес над Г.П. Вінсом, якого у березні 1974 р. знову заарештували за активну місіонерську діяльність на Уралі. Показовий суд над ним мав ще більший розголос, ніж перший, оскільки про опозиційну діяльність Г.П. Вінса стало відомо за кордоном. Протокол суду над Г.П. Вінсом було видрукувано у Бюлетені Ради родичів в'язнів у № 21 за 1975 р. Слідство проводилося у м. Києві. Тому справа слухалася Київським обласним судом у приміщенні Жовтневого районного суду, впродовж 5 днів із 27 по 31 січня 1975 р. Йому було висунуто звинувачення за ст. 138, ч. 2 (порушення законів про відокремлення церкви від держави), ст. 187-1 (наклепи на радянський державний і суспільний лад), ст. 209, ч. 1 (посягання на особу під виглядом виконання релігійних обрядів) КК УРСР [2, с. 36]. 31 січня 1975 р. Київським обласним судом Г.П. Вінса було засуджено на 5 років таборів і 5 років заслання з конфіскацією майна. Після прочитання вироку пролунали оплески і захоплені вигуки пропагандистів і працівників КДБ, які наповнювали зал. Винним себе у вчиненні злочину Г.П. Вінс не визнав. Тяжке покарання відбував у Якутії, сел. Табага, уст. ЯД 40/7 [3, с. 2].

Про особливості «правосуддя» над Г.П. Вінсом стало відомо не тільки в дисидентських колах СРСР, але й у вищих урядових колах США. Так, у жовтні 1976 р. Палата представників конгресу США схвалила резолюцію із закликом до керівництва СРСР звільнити Г.П. Вінса. Група французьких адвокатів, яка приїхала до Києва, марно домогалася зустрічі з керівництвом МВС, щоб побесідувати про справу Г.П. Вінса. В СРСР А.Д. Сахаров, Г. Под'япольський, С.О. Ковальов і Т. Великанова звернулися з відкритим листом на захист Г.П. Вінса до Всесвітньої Ради Церков і Міжнародної Амністії. З таким же зверненням, адресованим Папі Римському, виступив московський Християнський комітет захисту прав віруючих у СРСР [3, с. 2]. У 1977 р. А.Д. Сахаров звернувся до Президента США Дж. Картера з проханням допомогти негайно звільнити політв'язнів, які потерпають від хвороб. У доданому списку було й прізвище Г.П. Вінса [1, с. 14]. Нарешті, уночі з 27 на 28 квітня 1979 р. у Нью-Йоркському аеропорту ім. Кеннеді Г.П. Вінс був обміняний разом із чотирма політв'язнями на радянських громадян – колишніх службовців ООН, звинувачених у шпигунстві [3, с. 2]. 13 червня 1979 р. його родина в повному складі (8 осіб) вилетіла в США для возз'єднання з Георгієм Петровичем [4, с. 5].

За участі партійно-комсомольського активу відбувалися суди і над рядовими членами Ради церков Євангельських християн-баптистів. Хоча вони не мали такого резонансу як суди над лідерами РЦ ЄХБ, але були показовими в своїх регіонах, висвітлювалися в радянській пресі та самвидавних бюлетенях опозиційних віруючих. Зокрема, суд над благовісником Баранюком Іваном Андрійовичем, який проходив у м. Хмельницький, 26–27 квітня 1971 р., нічим не відрізнявся за своєю сутністю від попередньо описаних процесів. Різниця тільки в тому, що суди над очільниками опозиційної РЦ ЄХБ набули широкого розголосу на міжнародному рівні. Віруючого І.А. Баранюка судили за ст. 138, ч. 2 і ст. 209, ч. 1 порушення громадського порядку, непокоря органам влади, розбещення молодого покоління [2, с. 15]. Традиційно І.А. Баранюк відмовився від державного адвоката, проте суддя не задовольнив його прохання. У справі були допитані свідки як з боку І.А. Баранюка, члени церкви та його родина: дружина і діти. А також із боку прокурора: представники органів правопорядку і вчителі, де навчалися діти віруючих батьків. Звинувачення було зшито, як то кажуть, «білими нитками» оскільки ніхто зі свідків не зміг нічого сказати поганого проти благовісника церкви. Підсудний своєї вини не визнав, але як відомо з його заключного слова знав, що отримає максимальний термін за оголошеними статтями. У вирокі зачитаного суддею, зазначено, що «суд засуджує Баранюка І.А. за ст. 138, ч. 2 і ст. 209, ч. 1 на 5 років загального режиму і 5 років заслання. Стягнути з родини Баранюка 40 руб. адвокату суду» [2, с. 23].

Таким чином, показові судові процеси, що відбувалися в 60–70-х рр. ХХ ст. над лідерами й активними членами опозиційної РЦ ЄХБ проводилися в рамках атеїстичних кампаній, були режисовані органами КДБ, і передбачали організацію низки заходів розкольників і профілактичного характеру; показано, що дотримуючись методичних інструкцій спецслужб пропагандисти режиму в засобах масової інформації перед судом оприлюднювали чимало так званої «викривальної» інформації про підсудного, щоби створити його аморальний образ і викликати агресію суспільства до його переконань; доведено, що кримінальні показові судові процеси та товариські суди, розглядалися спецслужбами як ефективне поєднання профілактичних методів із карально-репресивними, і були дієвими у перевихованні як віруючих, так і створення атмосфери недовіри та зневаги в суспільстві до Церкви та її морально-етичних засад; незважаючи, на комплексний характер заходів, розроблених аналітиками КДБ перед початком судового процесу та після оприлюднення вироку, вони мали і зворотній ефект, оскільки більшість пересічних громадян бачили непохитність віруючих у сповіданні принципів своєї Віри, тому з повагою ставилися до їхніх переконань; встановлено, що саме

завдяки своїй готовності йти на будь-які жертви за засадничі принципи своєї конфесії, лідерам і активним учасникам внутрішньо церковного руху ЄХБ вдалося використати судові процеси, як дієвий майданчик для оприлюднення складної ситуації зі свободою сумління в СРСР і очолити духовний спротив комуністичному режимові.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева Л. История инакомыслия в СССР [Електронний ресурс]. 1992. URL: https://www.e-reading.club/chapter.php/81957/2/Alekseeva_-_Istoriya_inakomyслиya_v_SSSR.html.
2. Бюллетень № 21. Совета родственников узников Евангельских христиан-баптистов в СССР. Москва, 1975. 50 с.
3. Винс Георгий Петрович [Електронний ресурс]. 2012. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Винс,_Георгий_Петрович
4. Воспоминание о ГУЛАГЕ и их авторы. URL: <http://www.sakharov-center.ru/asfcd/auth/?t=author&i=868>.
5. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі ГДА СБУ). Перелік справ ф. 1.3 відділ УДБ НКВС УРСР. 2 управління НКДБ КДБ УРСР. Історія фондоутворення.
6. ГДА СБУ. Ф. 1. Оп. 1. Од. зб. 1093.223 арк.
7. ГДА СБУ. Ф. 1. Оп. 1. Од. зб. 1423. 110 арк.
8. ГДА СБУ. Ф. 2. Оп. 26. Од. зб. 23. Т. 2. 353 арк.
9. Запись судебного процесса по делу Прокофьева А.Ф. в 1962 году. [Електронний ресурс]. Архив Российского Союза ЕХБ. URL: <https://baptist.org.ru/faith/history-main>.
10. Клибанов О. Религиозное сектанство в прошлом и настоящем. Москва, 1973. 153 с.
11. Коваленко Л. Облако свидетелей Христовых 5-е издание (72 биографии с фотографиями). Киев, Центр Христианского Сотрудничества, 2006. 381 с.
12. Краткие записи судебного процесса над верующими ЕХБ братьями: Крючковым Г.К. (Председателем Совета Церквей ЕХБ) и Винсом Г.П. (секретарем Совета Церквей ЕХБ). Москва. 29–30 ноября. 1966. 45 с.
13. Крючков Г. 20 лет по пути возрождения. Слово на юбилей председателя Совета Церквей ЕХБ Г.К. Крючкова // По пути возрождения. Москва, 1989. С. 10–11.
14. Куроедов В., Кольцов Н. Религия и закон. Москва, 1970. 65 с.
15. Лахно О.П. Виступ «ініціативників» як прояв офіційної опозиції в середовищі віруючих євангельських християн баптистів у СРСР. [Електронний ресурс] // Наука. Релігія. Суспільство. 2010. № 1. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/33427/86.Lakhno.pdf?sequence=1www.titel.ru/cz-archive/golowina-wins.html#top>.
16. Решетников Ю., Санников С. Обзор истории евангельско-баптистского братства в Украине. Одесса: Богомыслие, 2000. 348 с.

REFERENCES

1. Alekseeva L. *Istoriya inakomyслиya v SSSR* [Electronic resource]. [History of dissent in the USSR]. 1992, URL: https://www.e-reading.club/chapter.php/81957/2/Alekseeva_Istoriya_inakomyслиya_v_SSSR.html.
2. Byulleten' № 21. *Soveta rodstvennikov uznikov Evangel'skikh khristian-baptistov v SSSR* [Bulletin number 21. Council of relatives of prisoners of Evangelical Christians-Baptists in the USSR.]. Moscow, 1975, 50 p.
3. *Vins Georgiy Petrovich* [Electronic resource]. 2012, URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Vins,_Georgiy_Petrovich.
4. *Vospominanie o GULAGE i ikh avtory* [Recollection of the Gulag and their authors]. URL: <http://www.sakharov-center.ru/asfcd/auth/?t=author&i=868>.
5. *Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy. Perelik sprav f. 1.3 viddil UDB NKVS URSR. 2 upravlinnia NKDB KDB URSR. Istoriia fondoutvorennia* [Branch State Archive of the Security Service of Ukraine. List of cases f. 1.3 Department UDC KIA of the USSR. 2 of the UDC KIA of the USSR. History of foundation formation].
6. *BSA SSU*. F. 1, D. 1. S. 1093. Vol 223.
7. *BSA SSU*. F. 1. D. 1. S. 1423. Vol 110.
8. *BSA SSU*. F. 2. D. 26. S. 23. Vol 353.

9. *Zapis' sudebnogo protsessa po delu Prokof'yeva A.F. v 1962 godu. Arkhiv Rossiyskogo Soyuzu EKhB.* [Electronic resource]. [Record of the trial in the case of Prokofiev A.F. in 1962. Archive of the Russian Union of the ECB]. URL: <https://baptist.org.ru/faith/history-main>.

10. Klibanov O. *Religioznoe sektantstvo v proshlom i nastoyashchem.* [Religious sectarianism in the past and present]. Moscow, 1973, 153 p.

11. Kovalenko L. *Oblako svideteley Khristovykh 5-e izdanie (72 biografii s fotografiyami).* [Cloud of witnesses of Christ's 5th edition (72 biographies with photographs)]. Kiev, Center for Christian Cooperation, 2006, 381 p.

12. *Kratkie zapisi sudebnogo protsessa nad veruyushchimi EKhB brat'yami: Kryuchkovym G.K. (Predsedatelem Soveta Tserkvey EKhB) i Vinsom G.P. (sekretarem Soveta Tserkvey EKhB).* [Brief records of the trial of the believers of the ECB brothers: Kryuchkov G.K. (Chairman of the Council of Churches ECB) and Vince G.P. (Secretary of the Council of Churches ECB)]. Moscow, November 29–30, 1966, 45 p.

13. Kryuchkov G. *20 let po puti vrozhdeniya. Slovo na yubiley predsedatelya Soveta Tserkvey EKhB G.K. Kryuchkova // Po puti vrozhdeniya.* [20 years on the path of rebirth. Word for the anniversary of the chairman of the Council of Churches ECB GK Kryuchkov // On the path of rebirth]. Moscow, 1989, pp. 10–11.

14. Kuroedov V., Kol'tsov N. *Religiya i zakon* [Religion and law]. Moscow, 1970, 65 p.

15. Lakhno O.P. *Vystup «initsyatyvnykiv» yak proiav ofitsiinoi opozytzii v seredovyskhi viruiuchykh yevanhelskykh khrystyian baptystiv u SRSR.* [Speech «Initiatives» as a manifestation of the official opposition among the faithful of Evangelical Christian Baptists in the USSR]. «Science. Religion. Society», № 1, 2010. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/33427/86Lakhno.pdf?sequence=1> www.titel.ru/cz-archive/golowina-wins.html#top.

16. Reshetnikov Yu., Sannikov S. *Obzor istorii evangel'sko-baptistskogo bratstva v Ukraine.* [Review of the history of the Evangelical-Baptist Brotherhood in Ukraine]. Op.: Odessa: Bogomyslie, 2000, 348 p.

Vysoven O. Indicative court processes on the believers of community of the Eavangel Christian Baptists as punitive-educational measures of the communist regime of USSR (second half of the XX-th century).

The purpose of the study is to analyze and publish documentary materials, devoted to the consideration and resolution of political and ideologically motivated cases in court sessions about active members of the Evangelical Christian-Baptist community of Ukraine in the second half of the XX century. The problem-chronological and historical methods that made it possible to analyze the indicative trials of the faithful communities of the ECB were used. It was shown that criminal indicative court processes and comrades' courts were considered by the special services as an effective combination of preventive methods with punitive and repressive measures and were effective in re-educating both believers and creating an atmosphere of mistrust in society towards the Church and its moral and ethical principles; it was established that leaders and active participants of the internal church movement of the ECB managed to use indicative trials as an effective platform for the publication of a difficult situation with freedom of conscience in the USSR.

Key words: *Evangelical Christians-Baptists, indicative court processes, atheistic campaigns, communist regime, punitive and repressive measures.*

Одержано 26.02.2018.